

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDEKİ BAZI FİİLLERİN HÂL EKLİ TAMLAYICILARI VE BU TAMLAYICILARDA ZAMAN İÇİNDE GÖRÜLEN DEĞİŞİKLİKLER

Abdurrahman ÖZKAN*

ÖZET

Fiilin anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan ögelere *fiil tamlayıcısı* denir. Fiil ile tamlayıcı veya tamlayıcılar arasındaki münasebeti kuran hâl ekleridir. Fiil-tamlayıcı ilişkisinin şeklini ve niteliğini fiilin anlamı belirlediği gibi, o dili konuşanlar da belirler. Dönemler ve sahalar arasında hâl ekli tamlayıcıların kullanımında bazen farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar tamlayıcıdaki ekin farklı işlevde kullanılması şeklinde yorumlanabileceği gibi, fiilin istem değiştirmesi olarak da açıklanabilir. Bu çalışmada Eski Anadolu Türkçesindeki bazı fiillerin hâl ekli tamlayıcıları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fiil, tamlayıcı, fiilin istemi (fiilin rejimi), Eski Anadolu Türkçesi.

THE CASE-ENDING COMPLEMENTS OF SOME VERBS IN THE OLD ANATOLIAN TURKISH AND VARIANTS SEEN IN TIME THIS COMPLEMENTS

ABSTRACT

The elements complementing the meaning of the verb from various aspects are named as *complement*. It is case-endings which makes connection between the verb and complement(s). The nature and form of verb-complement connection is determined by the meaning of the verb as well as by the speakers of the language. The usage of the case-ending complements differs between periods and fields. The differences can be interpreted as the usage of the ending in the complement in a different function. The differences can also be explained as the subjunctive substitution of the verb. In this work, the case-ending complements of some verbs in the Old Anatolian Turkish were studied.

Keywords: Verb, complement, subjunctive verb, Old Anatolian Turkish.

Fiilin anlamının gerçekleşmesi için çoğu zaman başka ögelere ihtiyaç vardır. Fiilin anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan ögelere *fiil tamlayıcısı* denir. Bazı fiiller doğrudan bir tamlayıcıya ihtiyaç duymazlar, bazı fiiller ise zorunlu olarak tamlayıcı veya tamlayıcılara ihtiyaç duyarlar.¹ Fiil ile tamlayıcı veya tamlayıcılar arasındaki münasebeti kuran hâl ekleridir.² Cümlede

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, elmek: ozkan@fef.sdu.edu.tr.

¹ Hangi ögenin zorunlu öge, hangi ögenin yardımcı öge olduğunu fiilin anlamına göre belirlemek gerekir. Sev-fiili eksiz veya -I ekli tamlayıcıya, kız- fiili -A ekli tamlayıcıya zorunlu olarak ihtiyaç duyar; büyü- fiili ise zorunlu bir öge istemez (Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, 7. Baskı, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 13.).

Cümlede fiili yöneten ögelerden bazıları dil bilgisi açısından zorunlu, bazıları zorunlu değildir. Bir cümlemin dilbilgisi açısından doğru olarak kurulabilmesi için kullanılması gereken zorunlu ögeler, temel ögelerdir. Bu ögeler, bir dildeki cümlelerin iskeletini oluşturur. Anlam açısından cümleleri zenginleştiren kelimeler ise seçimlik ögelerdir. Bir cümlemin dil bilgisi yapısı açısından kullanılması zorunlu olmayan seçimlik ögeler, istendiğinde çeşitli cümlelere eklenebilir ya da çıkartılabilir (Fatma Erkman-Akerson, Şeyda Ozil, *Türkçede Niteleme -Sıfat İşlevli Yan Tümceler*, Simurg, İstanbul 1998, s. 66.).

belirli nesne, yer tamlayıcısı ve (bazı durumlarda) zarf görevinde kullanılan isim unsurları tamlayıcı olarak fiile bağlanırken hâl ekleriyle bağlanırlar. Dönemler ve sahalarda arasında hâl ekli tamlayıcıların kullanımında bazen farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar tamlayıcıdaki ekin farklı işlevde kullanılması şeklinde yorumlanabileceği gibi, fiilin istem değiştirmesi olarak da açıklanabilir.

Fiillerin taşıdıkları farklı anlamlar, tamlayıcıların çeşitlenmesine ve aldıkları hâl eklerinin farklılaşmasına sebep olmaktadır. Fiil-tamlayıcı ilişkisinde hâl ekli tamlayıcıların durumunu belirleyen ve bu tamlayıcıların hangi hâlle fiile bağlanacağını tayin eden fiilin anlamıdır.³ Anlam yanında fiilin kullanıldığı dönem, lehçe ve ağız yani dili kullananlar da belirleyicilik özelliği taşımaktadır.⁴ *Bin-* fiili önceden *at bin-/atı bin-* şeklinde iken daha sonra *ata bin-* şeklindedir.

Tarihî metinler üzerine yapılan çalışmalarda farklı sahalarda veya farklı dönemlerde fiillerin tamlayıcılarının almış olduğu eklerdeki çeşitlilik, genellikle işlev değişikliği veya ekin farklı işlevlerde kullanılması şeklinde değerlendirilmektedir. Farklı ağız ve lehçelerde aynı öge için değişik hâl eki tercihlerinin; hâl eklerinin birbirlerinin yerlerine kullanılması veya eklerde işlev kayması olarak kabulü tartışmaya açık bir husustur.⁵

² Kaynaklarda Türkçede ismin hâllerinin sayısı ve adlandırılması konularında görüş birliği yoktur. İsmi hâllerinin sayısı, adlandırılması ve işlevleri ile ilgili olarak bakınız: Konstantin Lübinov, “Türkçede Kaç İsim Hali Var?”, *Türk Dili*, S. 96, Eylül 1959, s. 688-690; Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1985, s. 226-242; Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara 1986, s. 326-331; Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994, s. 68-75; Ahmet Buran, *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, TDK Yay., Ankara 1996, s. 12-23; Ahmet Buran, “Türkçede İsim Çekim Ekleri”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, TDK Yay., Ankara 1999, s. 263-277; Tahir Kahraman, *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, TDK Yay., Ankara 1996, s. 3-8; Tahir Kahraman, “Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekim Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, TDK Yay., Ankara 1999, s. 279-290; Gürer Gülsevin, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara 1997, s. 16-78; Osman Mert, “Türkçede Hal Kategorisi ve Öğretimi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum 2003, s. 25-31; Uğur Kalkan, *Türkiye Türkçesinde Hal (Durum) Kavramı ve Hal (Durum) Eklerinin İşlevleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2006, s. 19-29; Gülsel Sev, *Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*, Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 35-41.

³ Fiil-tamlayıcı ilişkisi, tamlayıcıya ihtiyaç olup olmaması, tamlayıcı sayısı, tamlayıcının niteliği (içinde bulunduğu hâl ve taşıdığı hâl eki) bakımlarından da değerlendirilerek geçişlilik-geçişsizlik sınıflandırması dışında başka sınıflandırmalar da yapılabilir. Tamlayıcıların hangi hâlle fiile bağlanacağını tayin eden fiilin anlamı olduğuna göre, Türkçedeki fiil-tamlayıcı ilişkisini esas alan bir sınıflandırmada fiilleri; 1. Tamlayıcısız fiiller (öl-, doğ-, piş- vb), 2. Tamlayıcılı fiiller (ara-, iç-, döv- vb.) şeklinde iki gruba ayırmak mümkündür (Leyla Karahan, “Fiil-Tamlayıcı İlişkisi Üzerine”, *Türk Dili*, S. 549, Eylül 1997, s. 211-213.).

Fiilleri geçişli veya geçişsiz olarak sınıflandırma yerine bu şekilde bir sınıflandırma daha uygun olur. Şekilce geçişsiz gibi görünen bir fiil anlamca geçişli olamaz mı? Geçişsiz olarak kabul edilen bazı fiiller anlamına bağlı olarak belirli durumlarda belirtme hâlinde bulunamaz mı? Belirtme hâlinde olmayan bir öge nesne olarak kabul edilemez mi? Bu konuda bakınız: Jean Deny, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (Tercüme: A. U. Elöve), İstanbul 1941, s. 185; Ahmet Cevat Emre, *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul 1945, s. 295-297; A. N. Kononov, *Çağdaş Türk Edebi Dilinin Grameri*, (Tercüme: Sabit Paylı), Moskova-Leningrad 1956, (TDK Etütlerinden), s. 109, 274-276; Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara 1986, s. 409, 528; Tahir Kahraman, *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, TDK Yay., Ankara 1996, s. 378-379; Münir Erten, “Türkiye Türkçesinde Geçişsiz Olduğu Halde Geçişli Gibi Kullanılmaya Başlayan Fiiller”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, TDK Yay., Ankara 2004, s. 1111-1124; Gülsel Sev, “Çıkma Durumu Ekinin Nesne Görevinde Kullanımı”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, TDK Yay., Ankara 2004, s. 2655-2666; Erdoğan Boz, “Adın Yükleme (Nesne) Durumu ve Tümçenin Nesne Ögesi Üzerine”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/2 Spring 2007*, s. 102-108.

⁴ Leyla Karahan, “Fiil-Tamlayıcı İlişkisi Üzerine”, *Türk Dili*, S. 549, Eylül 1997, s. 212; Erdoğan Boz, “Türkiye Türkçesinde +DAn Ekli Nesne Ögesi Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, TDK Yay., Ankara 2004, s. 509.

⁵ Erdoğan Boz, *agy.*, s. 509.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

Fiil tamlayıcılarının farklı ekler alması her zaman için eklerin görev aktarımı⁶ ile ilgili bir şekil bilgisi sorunu olmadığını, Türkçenin eski ve yeni kollarında isim çekimi eklerinin yer yer sentaksla bağlantılı bir konu olarak karşımıza çıktığını ifade eden Zeynep Korkmaz, bu konuda şunları söylemektedir: “Bir fiilin cümleden cümleye sözden söze değişik anlamlar veya anlam içerikleri ile kullanılmış olması, o fiillerin gerektirdiği isim hâllerinde de değişiklik yapılmasına, dolayısıyla fiilin rejimi meselesine yol açmaktadır. Böylece, herhangi bir fiilin bazen bölge ve metinlere göre değişen farklı isim hâlleri aldığı da görülebiliyor. Söz gelişi, kork- fiili genellikle çıkma hâli isteyen bir fiil olduğu hâlde, “utanmak, çekinmek, aldırmaq, aldırış etmek, önem vermek, değer vermek” gibi anlamlarda kullanıldığında, yönelme hâli alan bir fiil durumuna geçebilmektedir.”⁷

Ahmet Buran, fiil tamlayıcılarının aldıkları hâl eklerindeki değişimleri şu şekilde açıklamaktadır: “Bazı ekler zaman içinde kullanım bakımından bir değişime uğrayabilmektedir. Özellikle Anadolu ağızlarında görülen, datif-akkuzatif, akuzatif-datif ile lokatif-ablatif, ablatif-lokatif yer değiştirmelerini, Eski Türkçedeki kullanım biçimleriyle izah etmek kısmen mümkündür. Buna ilave olarak, zaman içinde fiillerde meydana gelen rejim değiştirmeleri (geçişli fiillerin geçişsiz, geçişsiz fiillerin de geçişli hâle gelmesi) ile bazı fiillerin ismi iki hâlde de kabul etmeleri, bu değişimde önemli rol oynamaktadır. Beni ağlan, beni kim gelmez ölecek. Beni ağla- fiili ifadesi bugün bana ağla- biçiminde kullanılmaktadır. Ayrıca: Beni çağır-/bana çağır-, seni beğen-/sana beğen-, seni vur-/sana vur-... vb. kullanımlarda bu ikiliği ve rejim değişimini görmek mümkündür. Şunu da belirtmek gerekir ki özellikle Anadolu ağızlarında hemen her hâl, bir diğerinin yerine kullanılabilir.”⁸

Fiil-tamlayıcı ilişkisinde fiil tamlayıcılarının aldıkları eklerdeki farklılıkları bir lehçe veya bir ağız ile diğer lehçe veya ağız arasında bir işlev değişikliği gibi değerlendirmek yerine lehçe veya ağız içinde değerlendirmek gerekir. Buna göre bir yapının lehçe veya ağız içinde sürekli kullanımı söz konusu ise bu durum lehçe veya ağzın bir özelliği gibi düşünülmeli ve tarihî süreç içindeki değişiklik de fiilin istem değiştirmesi (fiilin rejim değiştirmesi) şeklinde yorumlanmalıdır. İstem⁹, tamlayıcının yükleme göre hâllenmesidir.

Evlen-, bin-, buluş-, meşgul ol- gibi fiillerin Eski Anadolu Türkçesi döneminde aldıkları tamlayıcılar ile günümüz Türkiye Türkçesindeki tamlayıcıları arasında fark bulunmaktadır. Bu farklı kullanım bir görev aktarımı mıdır, yoksa fiilin istemi (fiilin rejimi) ile mi ilgilidir? Bazı tamlayıcılarda hâl eklerinin farklı kullanımı görev aktarımıyla, bazı tamlayıcılardaki ekin farklılığı ise fiilin istemiyle açıklanabilir. Fiilin tamlayıcısındaki ek farklılığı ve değişikliği bir anlam ve dönem farklılığı meydana getiriyorsa bu fiilin istemi (fiilin rejimi) ile ilgilidir.

Türk dilinin değişik lehçe ve ağızlarında hâl eklerinin farklı fonksiyonlarda ve birbirlerinin yerine kullanılması hadisesine sık sık rastlanmaktadır.¹⁰ Bu kullanılışların tesadüfi olması

⁶ Zeynep Korkmaz isim çekimi eklerinde görev aktarımını şöyle açıklıyor: “Türkçedeki isim çekimi eklerinin birbirlerinin görev sınırına girmeleri, yani bir isim çekimi ekinin gerektiğinde başka bir isim çekimi ekinin de yerini tutabilmesi”dir (Zeynep Korkmaz, “Batı Anadolu Ağızlarında Yazı Dilinden Ayrılan İsim Çekimi Ekleri ve Fonologie-Morphologie Bağlantısı”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, İkinci Cilt, TDK Yay., Ankara 1995, s. 224.).

⁷ Zeynep Korkmaz, *agm.*, s. 225.

⁸ Ahmet Buran, “Türkçede İsim Çekim Ekleri”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, TDK Yay., Ankara 1999, s. 270. Ayrıca Anadolu ağızlarında hâl eklerinin kullanımı ile ilgili olarak bakınız: Ahmet Buran, *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, TDK Yay., Ankara 1996.

⁹ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara 1986, s. 386, 528.

¹⁰ Hâl eklerinin tarihî Türk lehçelerindeki kullanımını ele alan kaynaklardan bazıları şunlardır: Hüseyin Durgut, *Karahanlı ve Harezmi Türkçesi Eserlerinde İsmi Hâlleri*, Çanakkale 1999; Osman Mert, *Kutadgu Bilig’de Hal Kategorisi*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002; Gürer Gülsevin, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara 1997, s. 16-78; Nasrullah Özsoy, *Eski Anadolu Türkçesinde Hal Eklerinin Fiillerle Münasebeti*, (Doktora Tezi), İstanbul

Turkish Studies

düşünülemez. Bazı fiillerin aldıkları hâl ekli tamlayıcılar ve bu tamlayıcılardaki hâl ekleri zamanla değişmektedir. Fiil tamlayıcısının belirli bir hâl ekini zorunlu olarak alması fiilin istemiyle ilgili olup tamlayıcının aldığı hâl ekinin zaman içinde değişiklik göstermesi fiilin istem değiştirmesi şeklinde değerlendirilmelidir. İstem değişmesi zamanla olan bir hadisedir.¹¹ Türk dilinde fiillerin rejimi veya fiilin istemi ile ilgili olan değişimler sayıca pek azdır ve belirli fiillerde yer almıştır.¹² Bazen aynı lehçe ve ağızda fiillerin hâl ekli tamlayıcılarında ikili kullanımlara rastlamak mümkündür, bir süre eski şekil ile yeni şekil yan yana görülebilir.¹³

İsteme göre meydana gelen değişikliklerde iki durum ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi bir lehçenin kendi bünyesinde isteme göre meydana gelen değişiklikler yani ikili kullanımlar, diğeri iki lehçe arasında isteme göre ortaya çıkan değişikliklerdir.¹⁴ Eski Anadolu Türkçesinde hem *at bin-/atı bin-* hem *ata bin-* şeklindeki kullanım, ikili kullanımdır. Türkiye Türkçesinde tamamen *ata bin-* şeklinin kullanılması ise iki lehçe arasındaki değişikliği gösterir.

Tamlayıcıların farklı ekler alması, “bazen fiillerin taşıdıkları anlam farkları veya incelikleri ile ilgili olarak, aynı zamanda onların geçişli veya geçişsiz birer fiil durumunda olmaları ile de bağlantılıdır. Ayrıca, *kapuyu vurmak, kapuya vurmak; gitmeğe korkmak, gitmekten korkmak* örneklerinde olduğu gibi, yer yer çekim ekleri almış isimlerin fiillerle olan bağlantılarındaki tasavvur ve anlatım biçiminden doğmuş bir sentaks özelliği olarak da kendini gösteriyor.”¹⁵

Fiil-tamlayıcı ilişkisinin şeklini ve niteliğini fiilin anlamı belirlediği gibi, o dili konuşanlar da belirler. Bazı fiillerin tamlayıcılarındaki hâl eklerinin lehçe ve ağızlara göre farklılık göstermesi bu ilişkiyi algılayıştaki tasavvur farklılığından kaynaklanır: *at bin-/atı bin-, ata bin-*.¹⁶ Fiil-tamlayıcı ilişkisinde, fiilin anlamı ve fiil-tamlayıcı ilişkisini anlayıştaki farklılık tamlayıcının niteliğini değiştirir: *Hendeği atlamak. Hendekten atlamak*. Fiil-tamlayıcı ilişkisinde, hangi hâl ekinin kullanılacağı, o dili kullananların bir tercihidir.¹⁷

Bu çalışmamızda *buluş-/buluş-, bin-, evlen-, meşgûl ol-, inkâr it-/eyle-, i'tirâf it-/kıl-, mü'tâla'a it-/eyle-, ikrâr it-/eyle-* fiillerinin Eski Anadolu Türkçesindeki hâl ekli tamlayıcıları ve bu tamlayıcılarda zaman içinde görülen değişiklikler üzerinde duracağız.¹⁸ Bu fiillerin Eski Anadolu

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993; Gülsel Sev, *Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*, Akçağ Yay., Ankara 2007.

Hâl eklerinin Anadolu ağızlarındaki kullanımıyla ilgili olarak bakınız: Ahmet Buran, *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, TDK Yay., Ankara 1996. Ahmet Buran, Anadolu ağızlarında hâl eklerinin birbirlerinin yerine kullanılmasını genellikle eklerin görev aktarımıyla açıklamaktadır, ancak bu durumun kısmen fiillerin rejimiyle alakalı olduğunu da belirtmektedir (s. 124, 125, 192, 193, 200, 300, 302).

¹¹ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara 1986, s. 528.

¹² Zeynep Korkmaz, “Batı Anadolu Ağızlarında Yazı Dilinden Ayrılan İsim Çekimi Ekleri ve Fonologie-Morphologie Bağlantısı”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, İkinci Cilt, TDK Yay., Ankara 1995, s. 227.

¹³ Abdurrahman Özkan, “Türkçede Fiil-Tamlayıcı İlişkisi ve Fiillerin İstem Değiştirmesi”, *Araştırmalar-İnsan Bilimleri Araştırmaları*, S. 1, Isparta 1999, s. 130.

¹⁴ Melek Erdem, “Türkmen Türkçesinde Mental Fiillerin ‘İstem’e Göre Anlam Değişmeleri”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, TDK Yay., Ankara 2004, s. 946.

¹⁵ Zeynep Korkmaz, *agm.*, s. 226.

¹⁶ Leyla Karahan, “Fiil-Tamlayıcı İlişkisi Üzerine”, *Türk Dili*, S. 549, Eylül 1997, s. 212.

¹⁷ A. N. Kononov, *Çağdaş Türk Edebi Dilinin Grameri*, (Tercüme: Sabit Paylı), Moskova-Leningrad 1956, (TDK Etütlerinden), s. 274-276; Erdoğan Boz, “Türkiye Türkçesinde +DAn Ekli Nesne Ögesi Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, TDK Yay., Ankara 2004, s. 509.

¹⁸ Bazı eser ve dönemlerdeki fiillerin hâl ekli tamlayıcılarını geniş bir şekilde ele alan çalışmalardan bazıları şunlardır: Tahir Kahraman, *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, TDK Yay., Ankara 1996; Arzu Özdemir, *Eski Anadolu Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004; Abdurrahman Özkan, *Şirvanlı Mahmud, Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi, Giriş-İnceleme-Metin-Dizin*, TDK Yay., Ankara 2009, s. 49-309.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

Türkçesinde aldığı hâl ekli tamlayıcılarla günümüz Türkiye Türkçesinde aldığı hâl ekli tamlayıcılar arasında farklılık vardır.

Buluş-/buluş-, meşgûl ol- gibi bazı fiiller Eski Anadolu Türkçesinde genellikle –A ekli tamlayıcılarla kullanılırken günümüz Türkiye Türkçesinde ise –IA ekli tamlayıcılarla kullanılmaktadır. Tespit edilen bazı örneklerde bu fiillerin o dönemde istem değiştirdikleri de görülmektedir.

Buluş-/buluş- “bir araya gelmek, karşılaşmak” fiili günümüzde –IA ekli tamlayıcı istemektedir. Eski Anadolu Türkçesinde ise hem –A ekli, hem de –IA ekli tamlayıcılar almaktadır. Tespit ettiğimiz şu örneklerde *buluş-/buluş-* fiili, -A ekli tamlayıcılarla kullanılmıştır:

Beyrek adlu bir yigide buluşmaduñ mı (DKK-D, 104/5,7,8); iki hasret *bir birine* buluşdılar (DKK-D, 212/5); *kanķı müsülmāna* buluşsalar (TİKT-896, 2b/14); bir bölük kâfir yol isterlerdi kim *Melik’e* buluşalardı (DN, 81a/12-13); *şehir begine* buluşduğın Melik’e şerh eyledi (DN, 235b/2); yolda *bir çobana* buluşdı (TS); yol üzerinde *her kime* buluşulursa anı hakim edelim (TS).¹⁹

Buluş- fiili şu örneklerde ise -IA ekli tamlayıcılar almıştır:

bigler kardeş uğrına *Depegöz-ile* buluşuram, ne buyurursız didi (DKK-D, 224/6); *anuñla* buluşup (TİKT-893, 173b/9); *Tātār-ıla* buluşdı (TİKT-896, 97b/5); *Sulţān Kazan-ıla* buluşdılar Nebük adlu yirde (TİKT-896, 98a/7-8); çünkü kâfirler işbu vech-ile cem^c olup *Nasţor’la* buluşdılar (DN, 79a/6-7); evvel *ol Artuñı-y-ıla* buluşup / anuñ-ıla virişüben buluşup (DN, 105b/6); bir gün tavafda *Muhammed-ile* buluşdum (TİKT-893, 165b/19-20).

Bin- fiili günümüz Türkiye Türkçesinde geçişsiz bir fiil durumunda olduğu için belirtme hâlinde tamlayıcı alamaz. Fakat tarihî lehçelerde bu fiil genellikle eksiz veya -I ekli tamlayıcıyla kullanılmaktadır.²⁰ Eski Anadolu Türkçesinde belirli bir zaman sonra istem değiştiren bu fiil hem belirtme hâlindeki tamlayıcıyla, hem de yönelme hâlindeki tamlayıcıyla kullanılmıştır. *Bin-* fiili şu örneklerde *at bin-/atı bin-* şeklindedir:

yil ayaklu at bindi (FBŞ, 32b/6); *at* bindi (FBŞ, 55a/2); *at* biner Yūsuf’a karşı varur (YZ-ŞH, 19-3); yol azan kişiden ne var binse *at / yig ol* yaya kim yol yürise oñat (FST, 8b/11); *tavla tavla şahbaz atlarını* bindiler (DKK-D, 38/6) kim *atın* biner kim cevşen geyer (DKK-D, 142/6) *tavla tavla şahbaz atlarıñ* kâfir binmiş (DKK-D, 48/1); gel yaşşı *at bin* (DKK-D, 214/7) *yilisi kara kâzılık atın* bütün binen (DKK-D, 267/3, 228/12), Dede Korkut *birin bindi* birin yetdi (DKK-D, 82/10) *ağ boz atlar* binüben (DKK-D, 2008,8) *tavla tavla şahbaz atlarını* biz binmişüz (DKK-D, 40/6); *at* binmek (TS); Bir şahş *bir şahşuñ atını* gâşb ile binse (NHT, 114a/15, *mudā^c atı* binse (NHT, 115a/8).

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden tespit ettiğimiz şu örneklerde ise *bin-* fiili, *ata bin-* şeklinde kullanılmıştır:

ol atlara binüp (TİKT-896, 2a/18); revān *ata* bindi vü depdi atı (SN, 3369); *ata* bindi vü tağa dutdı yönin (SN, 3399); *ata* bindi hiç çalmadı üzegü (SN, 4435); *bir tazı ata* binmiş (GT, 40a/8-9); on altı biñ kara tonlu kâfir *ata* bindi (DKK-D, 127/4-5), *atına* bindi (DKK-D, 159/11), kız şıçradı *ata* bindi (DKK-D, 49/2) ; *yilisi kara kâzılık atuma* binem dir-idüm (DKK-D, 139/13); bir

¹⁹ Harezmi Türkçesiyle yazılan Kısasü’l-Enbiya’dan tespit ettiğimiz şu örneklerde *buluş-* fiili -A ekli tamlayıcılar almıştır: Fılan kal^c anı alurğa *maña* buluşuñ (134v3); ançada *saña* buluşğay-men (229v4); men *kimersege* buluşmas-men (231v6) vb. (Aysu Ata, *Nâsıru’d-dîn bin Burhânü’d-dîn Rabgûzi, Kısasü’l-Enbiya I, Giriş-Metin-Tıpkıbasım*, TDK Yay., Ankara 1997.)

²⁰ *At-ıg mündi* (ET), *at-ı bindi* (An.) (Tahsin Banguoğlu, *age.*, s. 528.). *atın mindi keldi* ‘atna bindi geldi’ (Kutadgu Bilig), *mündi uçmaķnıñ buraķın* ‘Cennet buraķına bindi’ (Rabguzi, Kısas-ı Enbiya) (Zeynep Korkmaz, *agm.*, s. 225.). *Bin-* fiilinin diğer lehçelerdeki kullanımı için bakınız: Mevlüt Erdem, “Eski Anadolu Türkçesinde Fiiller ve Unsurları”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, TDK Yay., Ankara 2004, s. 951-958.

Turkish Studies

mişede nice tura iki şir / biniser mi *bir ata* iki dilir (MM, 963); *bir mehâbetlü ata* binmiş bir ‘acâyib er idi (DN, 12a/4), bir gün *atuma* bindüm (DN, 15a/5), tiz *atuña* bin (DN, 19b/9); ol *ata* binse (KG, 126b/5); *ata* binemezdi (MNT, 69a/2).

Az da olsa Eski Anadolu Türkçesinde *bin-* fiilinin “*at*” kelimesi dışında da eksiz veya -I ekli tamlayıcılarla kullanılması söz konusudur:

bir şahş *dâbbeyi* gâşb ile binse (NHT, 121b/10); meger yigit *aygır* binerdi (DKK-D, 264/3).

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *bin-* fiili “*at*” kelimesi dışındaki tamlayıcılarla genellikle -A *bin-* şeklinde kullanılmıştır:

hiccine binüp (TİKT-896, 28b/1); *çapar ulağa* binüp (TİKT-896, 105a/7-8); *bir bedeviye* bindi (FBS, 33a/7); *katıra* binmiş (FBS, 33a/8); *tahta* bindi sultân oldu kamuya (YZ-ŞH, 51-10); kendü yârenleri ile *bir gemiye* binmiş ve Sultân Turasan dağı *bir gemiye* binmiş (DN, 10a/14-15); kuluñ *merkebine* binse (NHT, 8b/3); *ol deveye* binmek revâdur (NHT, 95a/3); *tavara* binse revâ olur (KG, 66a/11-12); eger and içse kim *tavara* binmeyem diyü... (KG, 114b/7); Beyrek *boz aygırına* bindi (DKK-D, 37/11).

Bin- fiili Eski Anadolu Türkçesinde “*at*” kelimesini tamlayıcı olarak aldığıında, “*at*” kelimesi genellikle belirtme hâli ekiyle kullanılmaktadır. Diğer varlıkları tamlayıcı olarak aldığıında ise yönelme hâli ekini istemektedir. Günümüzde “*at binmek*” ifadesi yer yer kalıplaşmış olarak kullanılmaktadır.²¹ Eski Anadolu Türkçesinde *bin-* fiili “*at*” kelimesi dışında başka tamlayıcılarla kullanıldığı zaman genellikle tamlayıcının -A ekini aldığı görülmektedir.

Türkiye Türkçesinde “*at bin-/atı bin-*” yerini tamamen “*ata bin-*” şekline bırakmıştır. Banguoğlu bunu “*dil tarihi boyunca bazı fiillerin istem değiştirdikleri de görülür*”²² şeklinde açıklamıştır. İsmet Cemiloğlu, Türk lehçelerinin bir kısmında kullanılan “*at-nı min-*” şeklinin Türkiye Türkçesinde “*at-a bin-*” şekline gelmesini bir analogi (andırma, benzeme) olarak kabul etmektedir. Cemiloğlu, “*bin-*” fiilinin anlamca aynı özelliği gösteren *çık-*, *uç-*, *zıpla-*, *yüksel-*, *tırman-*, *sıçra-* gibi yönelme hâli eki almış tamlayıcılar isteyen fiillerin kullanılışlarına analogik olarak benzediği ve “*at bin-*, *atı bin-*” şekillerinin “*ata bin-*” şekline geldiği düşüncesindedir.²³ Mustafa Öner, “Türkçede İsim Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri” konusunun ele alındığı toplantının tartışma bölümünde, *bin-* fiilinin tamlayıcısının değişmesiyle ilgili olarak şunları ifade etmiştir: “... *At binenin, kılıç kuşananın. Bu atasözünün telaffuz edildiği bir devrede at nesneydi. Binmek fiili nesne isteyen geçişli fiildi. Bugün binmek fiili mekânla gerçekleşiyor. Binmek fiilini biz artık nesneyle direkt ilişki kurar hâlde kullanamıyoruz. Mekân, arabaya binmek, otobüse binmek, bir yere binmek. Eski kullanım akuzatifin zamanla nasıl datife dönebildiğini gösteriyor. Bu tabii ekin dönüşmesi değil, fiilin çatısının değişmesi problemidir.*”²⁴

Bindür- fiili “*at*” kelimesiyle “*ata bindür-*” şeklinde kullanılması gerekirken şu örneklerde günümüz Türkiye Türkçesinden farklı olarak “*at bindür-*” şeklinde kullanılmıştır: kız Fazl’a destür virdi, silâhı tamâm geyürdi; *bir küh-peyker at* bindürdi (FBS, 16b/20); *tâzi at* bindürüb şehirdin

²¹ A. Buran’ın *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri* (TDK Yay., Ankara 1996, s. 132) isimli eserinden aldığımız şu örneklerde bazı Anadolu ağzlarında *at bin-/atı bin-* şeklinin kullanıldığı anlaşılmaktadır: *atını* minir gedir (Kars. KİA, 364); letif şahım mindim *eşgin atını* (Sivas. STİAT, 124); arhadaşlarım *atları* bindiler (Artvin. AYA, 83).

Erzurum ağzında *bin-* fiilinin tamlayıcıları şu şekilde tespit edilmiştir: *ati/eşgeği bin-*, *arabiya/otomafile bin-* [Efrasiyap Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*, III. Cilt, TDK Yay., Ankara 1995, s. 45.].

²² Tahsin Banguoğlu, *age.*, s. 528.

²³ İsmet Cemiloğlu, “Nesne Kavramı Üzerine”, *Milli Eğitim*, S. 148, Ankara 2000, s. ?

²⁴ *Türk Gramerinin Sorunları II*, TDK Yay., Ankara 1999, s. 306.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

yanga revân oldılar (MNT, 8b/9-10). Burada “at bin-” şeklinin bir etkisi görülebilir. -A bindür-şekli de kullanılmıştır: *bir palāniye* bindürüb ol deñiz kenārına iletdiler (MNT, 9b/8).

Buluş-, *bin-* gibi fiillerde görülen ikili kullanımlar, fiilin hâl eki tayinindeki değişimini göstermektedir. Söz konusu fiiller başlangıçta ihtiyaç duydukları hâl ekinin yerine, zamanla başka bir hâl ekine ihtiyaç duyar hâle gelmişlerdir.²⁵

Arapça bir isimle Türkçe bir yardımcı fiilden oluşan *meşgûl ol-* fiili Eski Anadolu Türkçesinde kurallı bir şekilde daha çok -A ekli tamlayıcılar almaktadır.²⁶ Günümüzde ise aynı anlamı ifade etmek için -IA ekli tamlayıcıyla kullanılmaktadır. Aşağıdaki örneklerde *meşgûl ol-* fiilinin Eski Anadolu Türkçesi metinlerindeki durumunu görmek mümkündür:

anı ‘imāret kıılmağa meşgûl ola (MNT, 10a/4); *zîrā pādîşāh lehv u tarāba* meşgûl olurdu (MNT, 23a/7); *zîrek medhîne* meşgûl oldu (MNT, 36b/14); *gendü işine* meşgûl oldu (MNT, 53b/14); *naazar kııl* ‘āleme hālūñi aña / *yarağa* meşgûl ol sen i müsülmān (ÇN, 14); *neşr-i* ‘ilme meşgûl oldu (TİKT-896, 36a/3); hem olmadı meşgûl *yoldaşlara* (SN, 4636); *Yūsufi istemege* meşgûl oluñ (KY, 1607); *istemege* nice meşgûl olalum (KY, 1608); bir nice gün ‘ayşa meşgûl oldılar (KY, 2080); *tā’ata* meşgûl olur (KY, 2083); pes meşgûl oldu *sürmege, incüklere dağı boyunlara* ya’ nî meşgûl oldu, *ol toğuz yüz atuñ boynını dağı incüklerin kesmege* (KT, 216b/3); ‘işrete meşgûl oldu [DKK-D, 191/4]; ‘ibādete meşgûl olsa (NHT, 95a/9); ‘ibādete meşgûl olmağdan yigrekdür (NHT, 95a/11-12); ol gice *tā’at ve ‘ibādete* meşgûl oldılar (DN, 10a/12-13); andan *zehr-i mār yimege* meşgûl oldılar (DN, 38a/8); eger saña baylık virürsem *māla* meşgûl olursın (GT, 76b/1); *sünnete* meşgûl olsa (KG, 21a/14); *ayruk işe* meşgûl olsa (KG, 88b/11-12).

Zeynep Korkmaz, “Yönelme hâli ekinin meşgûl ol- birleşik fiilinden önce ‘ile’ anlamını veren vasıta hâli görevindeki kullanılışı da oldukça yaygındır.”²⁷ diyerek bu durumu ekin farklı işlevde kullanılışı şeklinde izah eder.

Eski Anadolu Türkçesinde devamlı -A ekli tamlayıcılar isteyen *it-*, *eyle-*, *kıl-* yardımcı fiilleriyle oluşturulan *ıkrār it-/eyle-*, *inkār it-/eyle-*, *i’tirāf it-/kıl-*, *mütāla’a it-/kıl-* gibi bazı birleşik fiiller, günümüz Türkiye Türkçesinde -I ekli tamlayıcılar almaktadırlar. Aşağıdaki örnekler bu fiillerin Eski Anadolu Türkçesinde kurallı olarak -A ekli tamlayıcılar aldıklarını göstermektedir:

eger *ıkrār* eylese *bir kız karındaşa* (NHT, 151b/1); andan ‘avrat *ıkrār* eylese ‘iddeti *geçdüğine* hayz ile zamānuñ azacuğı (NHT, 6b/9); şeriki *aña* *ıkrār* eylese (NHT, 7a/9); gerek *ıkrār* eylesün ‘iddeti *geçdüğine*, gerek *ıkrār* eylemesün (NHT, 37b/18-38a/1); eger ‘iddet *geçdüğine* *ıkrār* eylemediyse (NHT, 38a/1-2); meyyitüñ bir oğlu *borca* *ıkrār* eylese (NHT, 125a/9). ‘ālemdede hergiz kimse *kendü cāhilligine* *ıkrār* itmiş degildür (GT, 47b/10); andan sonra *ıkrār* itsek *ķamu beygāamberlere* (KG, 3a/5); *birliğine* *ķamu* *ıkrār* eyledi (KY, 2038); Yūsuf eydür iy züleyha şimdi sen / *Tañrı birliğine* *ıkrār* eyle sen (KY, 2065); şeriki *aña* *inkār* eylese (NHT, 7a/9); *ol aña* *inkār* eylese (NHT, 46b/5); *āhırata mūte’alliķ umūruñ ekserine* *inkār* iderdi (TİKT-896, 73a/5-6); dağı bölüklerden, oldur kim, *inkār* eyley *nicesine* (KT, 119b/9); *inkār* eylemek yokdur *anuñ işine* (KT, 156b/6); yā bilmediler mi yalavaçlarını, pes anlar, *aña* *inkār* eyleyicilerdür (KT, 164a/7); ‘āşıķa nice iderler *inkār* (MM, 1546); her ki ‘āşıķa eylese *inkār* (MM, 2103); sen *hazret-i resūlūñ mi’rācina* *inkār* idesin (Kvz, 11a/3);²⁸ ol *inkār* ider *nesne virmemege* (KG, 142a/10-11); Melik Kāmil *bu söze* i’ tirāf *kılmağı* (TİKT-896, 9a/16); bunlar i’ tirāf itdiler ki *sultāni ķatıl itmege ķaşd*

²⁵ Mevlüt Erdem, *agy.*, s. 957.

²⁶ Güner Gülsevin, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara 1997, s. 16.

²⁷ Zeynep Korkmaz, *Sadrüddin Şeyhoğlu, Marzubān-nāme Tercümesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Ankara 1973, s. 140.

²⁸ Güner Gülsevin, *age.*, s. 44.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

itdüklerine (TİKT-896, 76a/2); *Şaḫīḫ-i Müslim'e* müṭāla‘a idüp (TİKT-896, 9a/17-18); ‘ālimler *ol mektūba* müṭāla‘a kıldılar (108a/17).

G. Gülsevin, “*sultān-ı mısır bu geleciye inkār eyledi* (Kvz.7b/17)” örneğinden hareketle “*Burada, +(y)A eki, + (y)I₂ fonkiyonunda kullanılmıştır. EAT devresinde inkār eyle- fiili kurallı olarak +(y)A (yönelme hâli) eki ile kullanılmaktadır.*”²⁹ diyerek *inkār it-/eyle-* fiilinin Eski Anadolu Türkçesinde -A ekli tamlayıcıyla kullanıldığını belirtir.

Şu örneklerde ise *mütāla‘a kııl-* ve *ıkrār kııl-* fiilleri ekli veya eksiz belirtme hâlindeki tamlayıcılarla kullanılmışlardır:

pādişāhuñ göñlinden geçdi ki *Leyli cemālin* müṭāli‘a kııla (GT, 56b/6); çünkü bunlar *ḫavl* ıkrār kıldılar / anlaruñ yüklerini aradılar (KY, 1469).

Günümüz Türkiye Türkçesinde *ıkrār et-*, *inkār et-*, *itiraf et-*, *mütalaa et-* fiilleri -I ekli tamlayıcılarla kullanılırlar. Gülsel Sev³⁰, *et-* fiiliyle oluşturulan birleşik fiillerle ilgili yaptığı çalışmada bu fiiller için şu örneklerle yer vermiştir: “Bu vücut *kendisini* yeniden ıkrār etmek istiyordu.” (s. 135) “Bin yıl önceki Türk kültürü adına Gökalp, *Türklerin Müslüman olduktan sonra yarattıkları yüksek kültürü* inkār ediyordu.” (s. 148) “Süheylâ *bu tutumdan aldığı gizli zevki* kendine itiraf etmekten çekinmiyordu.” (s. 176) “...*bir şey* mütalaa et-”, “Yörük Ali, *ihtiyarın cümlelerini* içinden mütalaa edip, verecek cevap bulamazken ihtiyar dertlendi.” (s. 238).

*Evlen-*³¹ fiili günümüz Türkiye Türkçesinde -IA ekli tamlayıcı alırken Eski Anadolu Türkçesinde genellikle eksiz veya -I ekli tamlayıcı almaktadır:

anı evlenem (FBS, 10b/7); göñlüñ *beni* evlenmek diler mi (FBS, 113a/2); ben *bunu* evlendüm (FBS, 132a/6-7); ‘āḫıbat bi-nedāmet *bir kız* evlendüm ki ‘ālemde hiç naziresi yoğ-ıdı (FBS, 152b/16); Tengri ta‘ālā *yidi dürlü* ‘avratı evlenmeğe ḫarām kıldı: biri *ana*, ikinci *kızın*, üçüncü *kız ḫarındaşın*, dördüncü ‘*amesin*, bişinc *ḫalasin*, altınc *er ḫardaşı kızın*, yidinc *kız ḫarındaşı kızın* (KG, 69b/14-70a/1); eger ḫul çelebisindesturinsuz ya *ḫaravaş* evlense revā olmaz (KG, 71a/3-4); mirāş yöninden *gendü ḫulın* evlenmek revā olmaz (KG, 72a/5-6); *ol avratı* Davut evlendi (TS).

Evlen- fiiliyle benzer anlam ifade eden *nikāḫlan-* fiili de Eski Anadolu Türkçesinde -I ekli veya eksiz bir tamlayıcıyla kullanılmıştır:

şoñra *bunu* beglerden biri nikāḫlendi (TİKT-896, 17a/21); ya‘nī *bir* ‘avratı nikāḫlansa... (NHT, 98b/7); ya‘nī *bir şaḫsuñ ḫürreyi* nikāḫlanmağa güci yitse, ḫaravaş çiftlenmek revā degül Şaf ī ḫatında (NHT, 96b/12-13); daḫı *ata oğlunuñ ḫaravaşını* nikāḫlanmaḫ revā degül Şaf ī ḫatında (NHT, 96b/18-19); ya‘nī bir şaḫş *bir* ‘avratı nikāḫlansa... (NHT, 141b/5).

Türkiye Türkçesinde -I ekli bir tamlayıcının yanında -IA ekli tamlayıcıya ihtiyaç duyan *evlendir-* ve *nikāḫlandır-* fiilleri Eski Anadolu Türkçesinde -I ekli bir tamlayıcının yanında -A ekli tamlayıcıya ihtiyaç duymaktadır:

kızımı Tañrı *Cebreyil’e* evlendürdi (FBS, 71a/9); *bunuñ kızını* ki Gāziye Ḥatun'dur, Melik Zāḫir *oğlı Melik Sa‘id’e* nikāḫlendüricek (TİKT-896, 67b/5-6); ya‘nī bir ‘avrat *gendü nefsinin* *barābarı degül gişiye* nikāḫlandursa, velilerine ayırmāḫ yoḫdur (NHT, 141a/14-15); ol şart ile kim

²⁹ Gürer Gülsevin, *age.*, s. 16.

³⁰ Gülsel Sev, *Etmek Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*, TDK Yay., Ankara 2001, s. 148.

³¹ DLT’de evlen- “ev edinmek, ev sahibi olmak” fiili belirtme hâli eki almıştır: ol *bu ewni* ewlendi “o adam bu evi kendine ev edindi.” (DLT I, 259). DLT’de “eş olarak almak, izdivaç etmek” anlamında kullanılan evlen- fiili ise bu şekilde bir tamlayıcıyla yer almamıştır (DLT III, 87).

ol dağı *kızını*, *yâ kız karındaşını* *buña* nikâhlandura (NHT, 96a/10-11); ya' nî mevlâ *mükâtebine* *gendü kızını* nikâhlandursa... (NHT, 99b/1).

SONUÇ

Bazı fiillerin tamlayıcılarındaki ikili kullanımlar fiilin hâl eki tayinindeki değişimini ve fiilin farklı hâl ekli tamlayıcıya ihtiyaç duyar hâle geldiğini göstermektedir. Fiilin zamanla farklı hâl ekli tamlayıcıya ihtiyaç duyması bir geçiş dönemini gerektirir. Bu sebeple bir süre ikili kullanımlar yan yana görülür.

Fiil-tamlayıcı ilişkisinin şeklini ve niteliğini fiilin anlamı belirlediği gibi, o dili konuşanlar da belirler. Fiil tamlayıcılarında görülen farklı hâl eklerinin, eklerin birbirlerinin yerlerine kullanılması veya eklerde işlev değişmesi olarak kabul edilmesi tartışmaya açıktır. Bunun yerine fiilin anlamı ve o fiili kullananların belirleyiciliğinin dikkate alınması gerektiğini düşünüyoruz. Yukarıda örnekleriyle verdiğimiz fiillerin tamlayıcılarındaki eklerin zaman içindeki farklı kullanımı fiilin istemi veya fiilin rejimiyle ilgilidir ve zaman içindeki değişiklik fiilin istem değiştirmesi (fiilin rejim değiştirmesi) olarak nitelendirilebilir.

KISALTMALAR

- ÇN (Çarhnâme): Mecdut Mansuroğlu, *Ahmet Fakih, Çarhnâme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1956.
- DKK-D (Dede Korkut Kitabı, Dresden Nüshası): Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*, TDK Yay., Ankara 1989.
- DLT (Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi): Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, C. I-IV, TDK Yay., Ankara 1992.
- DN (Dânişmend-nâme): Necati Demir, *Dânişmend-nâme*, Akçağ Yay., Ankara 2004.
- FBS (el-Ferec Bade Şidde): *el-Ferec Bade Şidde*, Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü, Nu. 1173.
- FST (Ferhengnâme-i Sâdî Tercümesi): *Ferhengnâme-i Sâdî Tercümesi*, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Bölümü, Nu. 1209.
- GT (Gülistan Tercümesi): Mustafa Özkan, *Mahmud b. Kadî-i Manyâs, Gülistan Tercümesi (Giriş – İnceleme – Metin -Sözlük)*, TDK Yay., Ankara 1993.
- KT (Kur'an Tercümesi): Ahmet Topaloğlu, *Muhammed bin Hamza, XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Bir Kur'an Tercümesi I-II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1978.
- KY (Kıssa-i Yûsuf): Leyla Karahan, *Erzurumlu Darir, Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ)*, TDK Yay., Ankara 1994.
- MM (Menâkıb-ı Mevlâna): Halil Ersoylu, *Lokmanî Dede, Menâkıb-ı Mevlâna*, TDK Yay., Ankara 2001.
- MNT (Marzubân-nâme Tercümesi): Zeynep Korkmaz, *Sadrudin Şeyhoğlu, Marzubân-nâme Tercümesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1973.
- NHT (Nazmü'l-Hilâfiyyat Tercümesi): Azmi Bilgin, *Nazmü'l-Hilâfiyyat Tercümesi*, TDK Yay., Ankara 1996.
- SN (Süheyl ü Nev-bahâr): Cem Dilçin, *Mes'ud bin Ahmed, Süheyl ü Nev-bahâr, İnceleme-Metin-Sözlük*, TDK Yay., Ankara 1991.

Turkish Studies

- TİKT-893 (Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi, Süleymaniye Kütüphanesi Damat İbrahim Paşa Bölümü, Nu. 893): Muhammet Yelten, *Şirvanlı Mahmud, Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi, (Giriş – İnceleme – Metin -Sözlük)*, TDK Yay., Ankara 1998.
- TİKT-896 (Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi, Süleymaniye Kütüphanesi Damat İbrahim Paşa Bölümü, Nu. 896): Şirvanlı Mahmud, *Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi Damat İbrahim Paşa Bölümü, Nu. 896.
- TS (Tarama Sözlüğü): *Tarama Sözlüğü*, C. I-VIII, TDK Yay., Ankara 1996.
- YZ-ŞH (Yusuf ve Zeliha): Dehri Dilçin, *Şeyyad Hamza, Yusuf ve Zeliha*, İstanbul 1946.

KAYNAKÇA

- ATA, Aysu, *Nâsıru'd-dîn bin Burhânü'd-dîn Rabgûzî, Kısasü'l Enbiya I, Giriş-Metin-Tıpkıbasım*, TDK Yay., Ankara 1997.
- BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara 1986.
- BOZ, Erdoğan, “Türkiye Türkçesinde +DAn Ekli Nesne Ögesi Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, TDK Yay., Ankara 2004, s. 501-512.
- BOZ, Erdoğan, “Adın Yükleme (Nesne) Durumu ve Tümçenin Nesne Ögesi Üzerine”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/2 Spring 2007*, s. 102-108.
- BOZ, Erdoğan, *Türkiye Türkçesinde +{A} Durum Biçimbirimi*, Gazi Kitabevi, Ankara 2007.
- BURAN, Ahmet, *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, TDK Yay., Ankara 1996.
- BURAN, Ahmet, “Türkçede İsim Çekim Ekleri”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, TDK Yay., Ankara 1999, s. 263-277.
- CEMİLOĞLU, İsmet, “Nesne Kavramı Üzerine”, *Milli Eğitim*, S. 148, Ankara 2000, s. ?
- DENY, Jean, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (Tercüme: A. U. Elöve), İstanbul 1941.
- DURGUT, Hüseyin, *Karahanlı ve Harezmi Türkçesi Eserlerinde İsmi Hâlleri*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Çanakkale 1999.
- EMRE, Ahmet Cevat, *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul 1945.
- ERDEM, Melek, “Türkmen Türkçesinde Mental Fiillerin ‘İstem’e Göre Anlam Değişmeleri”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, TDK Yay., Ankara 2004, s. 939-950.
- ERDEM, Mevlüt, “Eski Anadolu Türkçesinde Fiiller ve Unsurları”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, TDK Yay., Ankara 2004, s. 951-958.
- ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1985.
- ERKMAN-AKERSON, Fatma - OZİL, Şeyda, *Türkçede Niteleme -Sıfat İşlevli Yan Tümceler*, Simurg, İstanbul 1998.
- ERTEN, Münir, “Türkiye Türkçesinde Geçişsiz Olduğu Halde Geçişli Gibi Kullanılmaya Başlayan Fiiller”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, TDK Yay., Ankara 2004, s. 1111-1124.
- GEMALMAZ, Efrasiyap, *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*, C. I-III, TDK Yay., Ankara 1995.
- GÜLSEVİN, Gürer, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara 1997.

Turkish Studies

- KAHRAMAN, Tahir, *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, TDK Yay., Ankara 1996.
- KAHRAMAN, Tahir, “Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekim Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, TDK Yay., Ankara 1999, s. 278-297.
- KALKAN, Uğur, *Türkiye Türkçesinde Hal (Durum) Kavramı ve Hal (Durum) Eklerinin İşlevleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2006.
- KARAHAN, Leyla, “Fiil-Tamlayıcı İlişkisi Üzerine”, *Türk Dili*, S. 549, Eylül 1997, s. 209-213.
- KARAHAN, Leyla, “Yükleme (Accusative) ve İlgi (Genitive) Hali Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler”, *3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, TDK Yay., Ankara 1999, s. 605-611.
- KARAHAN, Leyla, *Türkçede Söz Dizimi*, 7. Baskı, Akçağ Yay., Ankara 2004.
- KONONOV, A. N., *Çağdaş Türk Edebî Dilinin Grameri*, (Tercüme: Sabit Paylı), Moskova-Leningrad 1956, (TDK Etütlerinden).
- KORKMAZ, Zeynep, *Sadrüddin Şeyhoğlu, Marzubân-nâme Tercümesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1973.
- KORKMAZ, Zeynep, “Batı Anadolu Ağzlarında Yazı Dilinden Ayrılan İsim Çekimi Ekleri ve Fonologie-Morphologie Bağlantısı”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, İkinci Cilt, TDK Yay., Ankara 1995, s. 222-231.
- LÜBİMOV, Konstantin, “Türkçede Kaç İsim Hali Var?”, *Türk Dili*, S. 96, Eylül 1959, s. 688-690.
- LÜBİMOV, Konstantin, “Çekim Teriminin Anlamı Nedir?”, *Türk Dili*, C. 9, S. 103, Ankara 1960, s.351-354.
- LÜBİMOV, Konstantin, “Çekim Teriminin Anlamı Nedir?-II”, *Türk Dili*, C. 9, S. 104, Ankara 1960, s. 408-412.
- MERT, Osman, *Kutadgu Bilig’de Hal Kategorisi*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002.
- MERT, Osman, “Türkçede Hal Kategorisi ve Öğretimi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum 2003, s. 25-31.
- ÖZDEMİR, Arzu, *Eski Anadolu Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.
- ÖZKAN, Abdurrahman, “Türkçede Fiil-Tamlayıcı İlişkisi ve Fiillerin İstem Değiştirmesi”, *Araştırmalar-İnsan Bilimleri Araştırmaları*, S. 1, Isparta 1999, s. 125-143.
- ÖZKAN, Abdurrahman, *Şirvanlı Mahmud, Tarih-i İbn-i Kesîr Tercümesi, Giriş-İnceleme-Metin-Dizin*, TDK Yay., Ankara 2009.
- ÖZKAN, Mustafa, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul 2009.
- ÖZKAN, Nevzat, “Hal Ekleri Kalıplaşmaları ve Sebepleri Üzerinde Bir Değerlendirme”, *İlmî Araştırmalar*, S. 12, İstanbul 2001, s. 153-165.
- ÖZMEN, Mehmet, “Özne Üzerine Düşünceler”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, TDK Yay., Ankara 2004, s. 2331-2340.

-
- ÖZSOY, Nasrullah, *Eski Anadolu Türkçesinde Hal Eklerinin Fiillerle Münasebeti*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.
- SEV, Gülsel, *Etmek Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*, TDK Yay., Ankara 2001.
- SEV, Gülsel, “Çıkma Durumu Ekinin Nesne Görevinde Kullanımı”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, TDK Yay., Ankara 2004, s. 2655-2666.
- SEV, Gülsel, *Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*, Akçağ Yay., Ankara 2007.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994.
- Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 2005.
- Türk Gramerinin Sorunları II*, TDK Yay., Ankara 1999.